

Драч Оксана Олександрівна,
Доктор історичних наук, професор кафедри
всесвітньої історії Київського університету
імені Бориса Грінченка

Розвиток вищої жіночої освіти Фінляндії в модерну добу: унікальний варіант європеїзму в Російській імперії

Із середини ХІХ ст. невирішеним залишалося в державі питання про допуск жінок до університетів. Офіційна влада дотримувалася заборонної позиції, а перший досвід появи вільних слухачок в університетських аудиторіях оцінили як загрозу зниження рівня академічності та моральності. У цей час у Європі так само обмірковували чому саме надати перевагу: окремій жіночій вищій школі чи спільному навчанню обох статей в університетах. Боротьба за рівноправність жінки і чоловіка в аспекті допуску до вищої школи та вчених професій становила окремий напрям суспільного руху в більшості країн світу.

У Російській імперії проблема полягала у відсутності будь-якої наступності між жіночою середньою школою та університетами, оскільки, за влучним висловлюванням тогочасного дослідника П.Т. Тарасова, між ними «пролягала величезна прірва». Педагоги гостро критикували «обмеженість, односторонність, мізерність та «фіктивність» тогочасної жіночої середньої освіти», ліквідація прогалин якої потребувала значного часу. Частина авторів, зважаючи на недостатній рівень шкільної підготовки для вступу до університетів та майже повну відсутність у державі середніх жіночих закладів, що готували б до них, погодилася з недоцільністю негайного їх відкриття для жінок. Водночас прогресивна громадськість висловила за зрівняння чоловічої та жіночої середніх шкіл як найпростіший шлях здобуття вищої освіти всіма бажаючими.

Одним з елементів дискусії з цього питання стало ознайомлення публіки з думками авторитетних європейських учених. Так, професор Бемерт із

Цюріха, де навчалося багато молоді з Російської імперії, висловився за спільне університетське навчання обох статей не тільки з педагогічних, але й з фінансових міркувань. Він пропонував зекономлені на організації окремих жіночих вищих шкіл кошти використати для вдосконалення середньої професійної освіти. Німецький філософ Є. Дюрінг уважав, що «спонукальним чинником до вищої освіти має бути тільки потяг до знань». Уважно вивчивши світовий досвід вищої освіти «слабкої статі», імперські публіцисти співвідносили його з тогочасними реаліями в країні. Вони прагматично підказували урядовцям, що держава, яка не здатна допомогти всім охочим, дозволивши допуск дівчат до університетів на однакових зі студентами умовах, підтримала б їх і морально, і матеріально, не витративши жодної копійки зі скарбниці. Отже, прогресивна громадськість висловилися за впровадження в країні найкращих зразків тогочасного освітнього досвіду – спільної вищої школи. Саме таким шляхом пішла Фінляндія – один з передових в аспекті допуску жінок до університетів автономних регіонів імперії.

У контексті порушеної проблеми подальше її дослідження доцільно сконцентрувати на опрацюванні джерел, які дають змогу виявити позитивний досвід розв'язання питання про доступ «слабкої статі» до вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим становить інтерес розвиток вищої жіночої освіти в одній із частин Російської імперії – Фінляндії. У 1870 р. до консисторії (ради) Гельсінгфорського університету надійшло перше прохання від жінки – М. Чечуліної допустити її до вступних іспитів. Через відсутність прецедентів консисторія передала справу з клопотанням про задоволення заяви на розгляд канцлеру. Від канцлера університету в Гельсінгфорсі, яким був цесаревич, майбутній імператор Олександр III, отримали позитивну відповідь. Це дало підстави консисторії порушити питання про зміну чинних університетських положень у сенсі допуску жінок до навчального закладу на однакових із чоловіками засадах. Проте дозволили приймати «чарівну статтю» винятково на медичний факультет. Однією з перших цим скористалася Ганна Шабанова, у

подальшому знаний у столиці лікар та громадський діяч, яка з газет дізналася про допуск жінок на лекції в університеті Гельсінгфорса.

Наступну спробу розширити допуск жінок у кінці 70-х років XIX ст. реалізував ректор університету, письменник З. Топеліус, який, мотивуючи справедливістю й гуманністю, клопотав про зрівняння прав чоловіків та жінок на вищу освіту. У відповіді, що надійшла лише через чотири роки, державна влада визнала несвоєчасним загальне вирішення цього питання, проте дозволила допускати дівчат до студентського іспиту за спеціальним рішенням консисторії для кожної. Студентки перебували під особистим контролем ректора, їм заборонялося записуватися до земляцтв. Така ситуація зберігалася до кінця XIX ст., доки жінок навчалася небагато. У 1897 р. на прохання студенток адміністрація Гельсінгфорського університету надала їм право вступати до земляцтв, а через кілька років відмінили також обов'язкове надання дозволу на навчання. У результаті на початку XX ст. чверть студентського контингенту навчального закладу становили дівчата.

Основними причинами нечисленного контингенту студенток у Гельсінгфорському університеті протягом 1870–1880 рр., на нашу думку, є насамперед не упередження місцевого товариства і не формальні перешкоди, а складність вступного студентського іспиту, до якого середня жіноча школа не давала необхідної підготовки. Щоб поліпшити ситуацію, громадськість організувала приватні школи для обох статей та відкрила додаткові класи в приватних гімназіях, навчальна програма яких відповідала необхідному для вступу в університет рівню. Отже, з усіх регіонів Російської імперії тільки у Фінляндії прихильники вищої освіти для жінок без особливих труднощів домоглися їхнього допуску до університету. Пояснюємо це досягнення як консолідованою позицією професорської корпорації, яка від початку одностайно висловилася за допуск жінок до Гельсінгфорського університету на паритетних засадах, так і дієвою підтримкою справи зацікавленою громадськістю, що обрала найпростіший шлях – реформування середньої жіночої школи задля співвідношення її з вищою – і фінансово підтримала

його реалізацію.

Наприкінці XIX ст. у більшості цивілізованих країн відчували, що прагнення жінок до вищої освіти є досить серйозним, і поступово відкрили двері університетів для них. Усі університети Швейцарії, серед яких Цюрихський одним із перших, поступово допустили жінок. Франція аналогічний крок реалізувала з часів імперії, одночасно визнавши за жінками право на здобуття вчених ступенів. У Швеції, згідно з королівським декретом, «слабку стать» допускали в університети з червня 1870 р. Норвегія пішла ще далі: законом від 1884 р. жінкам дозволили навчатися та надали рівні зі студентами права щодо іспитів, учених ступенів і стипендій. У Данії в 1875 р. жінкам санкціонували право вступу до університетів та здобуття вчених ступенів. В Італії «чарівну стать» допускали в університети з 1876 р. В Англії Лондонський університет та університет Вікторії давали жінкам учені ступені. Найдавніші Оксфордський та Кембриджський університети не приймали жінок, але при них створили спеціальні жіночі вищі заклади: Гіртон (1872 р.) та Ньюгам (1875 р.) коледжі. Крім того, у всіх колоніях Великобританії представницям «слабкої статі» відкрили вільний доступ до вищої освіти. Отже, у Європі на кінець XIX ст. тільки в Німеччині та Австро-Угорщині не допускали жінок до університетів, поряд із якими стояла і Російська імперія.

У той час як у Європі й Америці доступ жінок до вищої освіти реалізовувався переважно в прийомі до чоловічих навчальних закладів, тобто розвивалася єдина вища освіта, в імперії Романових серед посадовців побутувало переконання: «місце жінки біля домашнього вогнища», а тому на спільне навчання наклали рішуче вето. У травні 1916 р. Миколою II затверджено подання Сенату Фінляндії (травень 1916 р.), що гарантувало право жінок нарівні із чоловіками обіймати посади у всіх навчальних закладах.

Отже, положення університетського статуту 1863 р. в Російській імперії офіційно засвідчили ментальну неготовність влади до рівноправності статей

в аспекті доступу до навчання в державних університетах. На тривалий час це питання стало своєю «мертвою зоною» для вищих сановників. Із загального контексту виокремлювався тільки один регіон імперії – Фінляндія. Професорська корпорація і громадськість цієї частини Російської імперії виявилися більш послідовними на шляху до створення можливостей для жіночої молоді здобувати вищу освіту спільно з юнаками в Гельсінгфорському університеті.